

Primele studente ale Universității din Iași. Volumul I. Facultatea de Litere și Filosofie (1879-1897), editat de Leonidas Rados, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, 2010, 503 p.

Inițiativa editării unui volum de documente despre primele studente care au studiat la Universitatea din Iași, în cadrul Facultății de Litere și Filosofie, poate părea, la prima vedere, o întreprindere intelectuală temerară și ușor excentrică. Pentru specialiști însă, problema legată de dreptul femeilor la educația superioară și impunerea învățământului mixt, constituie aspecte deosebit de importante relative la modul în care și-au definit identitatea așezămintele universitare moderne. Accesul și integrarea studentelor în Universitatea din Iași, la finalul secolului al XIX-lea, constituie, în egală măsură, un episod crucial din evoluția instituției și un capitol semnificativ al istoriei feminismului românesc. Fiind considerată o cale de emancipare, acceptarea femeilor, cu drepturi egale, în calitate de studente, a scos în evidență prejudecățile legate de inferioritatea intelectuală a acestora.

Domnul Leonidas Rados, cercetător la Institutul „A. D. Xenopol”, s-a impus în ultimii ani ca unul dintre specialiștii de autoritate în ceea ce privește istoria vieții studențești din centrul universitar ieșean. Astfel încât, volumul de documente vine să certifice zona sa de interes, de data aceasta în sfera feminină a vieții studențești, mai puțin explorată până în prezent. Integrat în cadrul colecției „Documenta” a Editurii Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, volumul pune pentru prima oară la dispoziția specialiștilor un instrument grație căruia istoriografia Universității din capitala Moldovei se va îmbogăți cu noi teme de cercetare.

Pe plan european, emanciparea femeilor s-a petrecut treptat în ultimele decenii ale secolului al XIX-lea, pornind de la exemplul primei studente, Nadejda Souslova, acceptată în calitate de audient la Universitatea din St. Petersburg, apoi primită la Universitatea din Zürich (p. 8). În curând, universitățile se vor deschide către cursanții de ambele sexe, aceasta și pe fondul mișcării de emancipare feministă, încurajată și de idealurile socialiste.

În spațiul românesc lucrurile nu s-au petrecut diferit. Bacalaureatul, susținut în fața unei comisii la Universitate, a constituit pentru o vreme punctul final al școlarității feminine (p. 14). Participarea la acest examen nu era condiționată doar de parcurgerea liceului, ci, acest lucru întâmplându-se destul de frecvent, și dacă exista din partea tatălui o autorizare autenticată în acest sens (vezi doc. nr. 1 al studentei Agripina Andriescu). În cadrul Universității din Iași, prima studentă primită ca audientă la Facultatea de

Litere a fost Ana Mănăstireanu Botta, în anul academic 1879-1880 (p. 16). Celelalte facultăți nu au fost preferate în aceeași măsură de către studenți, posibilitatea unei cariere didactice fiind mai curând un imbold pentru a urma Literele. Treptat, numărul studenților a crescut, ajungând la 14% din numărul total în 1894 (74 de studenți din 541), 48% în 1896 (47 de studenți din 102 de studenți). Procentul prezenței feminine a ajuns să fie comparabil cu cel al componente masculine abia la începutul secolului XX (p. 33).

Volumul pune în circulație documente despre cele 46 de studenți ale Facultății de Litere și Filosofie din cadrul Universității din Iași, pentru perioada 1879-1897. Documentele au fost identificate în fondul Universității din Iași, în fondul Facultății de Litere, precum și în dosarele personale ale studenților Facultății, aflate la Arhivele din Iași. Editorul a optat pentru soluția prezentării alfabetică a studenților, în cazul fiecărui personaj realizând o ordonare cronologică a documentelor. Firește, în funcție de situație, numărul de documente aferente fiecărui personaj feminin este mai mare sau mai mic. În unele cazuri, nu s-au prezentat toate genurile de documente identificate, la acestea din urmă făcându-se trimitere în notele de subsol. Maniera precară în care s-a constituit arhiva Universității din Iași explică de ce dosarele personale ale celor care au frecventat de-a lungul timpului cursurile nu conțin întotdeauna și date de stare civilă, ceea ce a făcut foarte dificilă sarcina de a stabili profilul biografic al studenților.

Cele mai multe documente reprezintă diverse cereri de înscriere la examene, de înmatriculare, de prezentare la examene, rezultate ale examinărilor, cereri de dispensă, certificate medicale, eliberări de adeverințe, autorizări din partea taților pentru a participa la examenul de bacalaureat și, mai rar, diplome de bacalaureat sau licență. Volumul conține un studiu introductiv dezvoltat asupra subiectului, cu comparații bine-venite asupra situației din universitățile europene. În același timp, Leonidas Rados a realizat un tablou al realităților din societatea și Universitatea ieșeană, în privința raporturilor și, mai ales, a receptării emancipării femeilor la finalul secolului al XIX-lea. Întreprinderea editorului reprezintă, atât prin ineditul temei, cât și din perspectiva utilității practice a restituirii documentare, o piesă fundamentală în dosarul istoriografiei Universității din Iași.

Cătălin Botoșineanu

Lucian Nastasă, *Intimitatea amfiteatrelor. Ipostaze din viața privată a universitarilor „literari” 1864-1948*, Cluj-Napoca, Editura Limes, 2010, 525 p.

Istoria socială a culturii reprezintă pentru profesorul și cercetătorul Lucian Nastasă un domeniu epistemic de la care se revendică în mod generic. În cadrul acestuia s-a arătat preocupat mai ales de multiplele metamorfoze ale spațiului academic românesc, care constituie principala sa zona de interes din ultimele două decenii, după cum o arată zecile de studii și numeroasele cărți care au jalonat efortul de a reda avatarurile comunității universitarilor români¹. O asemenea postură istoriografică a fost uneori întâmpinată cu nejustificate rețineri în rândul cercetătorilor trecutului, însă Lucian Nastasă și-a asumat rolul cu dezinvoltură intelectuală exemplară. Această ipostază îl plasează astăzi pe istoricul clujean între cei mai „intimi” cunoscători ai ambianței academice românești din toate timpurile.

În cartea pe care o prezentăm aici, Lucian Nastasă oferă publicului o nouă piesă din amplul său proiect de cercetare asupra personalului Universităților românești, de la fondarea acestora, până la instaurarea comunismului. Facultatea de Litere a constituit primul șantier al cercetătorului de la Institutul de Istorie „Gh. Barițiu” din Cluj². După o analiză riguroasă a itinerariilor formatoare, exprimată prin inspirata formulă a „*Suveranilor*” *Universităților*, cum îi numește autorul pe profesorii Facultăților de Litere și Filozofie, în noua sa carte, Lucian Nastasă completează tabloul comunității universitarilor „literari” ai României. De data aceasta, biografia a fost cea care a dirijat impresionantul efort documentar al autorului. O sumă de microbiografii asupra universitarilor, în care viața intimă este deconspirată, au constituit epilogul demersului demarat în 2006.

Autorul este conștient de consecințele uneori destructurante pe care istoria intimităților o poate aduce miturilor construite în jurul unor mari personalități culturale. Reconstituirea biografiilor acestora a ignorat mai mereu aspectele de viață intimă, fiind prezentate în mod fragmentar intrigile

---

¹ Cartea de față, mai bine spus domeniul vieții intime căruia istoricul clujean i-a dedicat acest volum, are la bază anii formării în spațiul universitar ieșean, acolo unde primii pași în direcția aceasta s-au consumat sub îndrumarea profesorului Ștefan Sorin Gorovei, căruia autorul îi mărturisește recunoștința.

² Celelalte două cărți ale lui Lucian Nastasă asupra corpului profesoral al Facultăților de Litere și Filosofie sunt: *Itinerarii spre lumea savantă. Tinerii din spațiul românesc la studii în străinătate (1866-1944)*, Cluj, Editura Limes, 2006 și „*Suveranii*” *Universităților românești. Mecanisme de selecție și promovare a elitei intelectuale. Facultățile de Filosofie și Litere (1864-1948)*, Cluj, Editura Limes, 2007.

și jocurile de culise la care universitarii au participat. Însă, acestea au constituit doar un eșantion al identității, care nu dau seama de totalitatea intelectualului. În definitiv, viața universitarilor a fost „un gigant amfiteatru” (p. 11), care a lăsat în văzul auditorilor profilul familial, latura casnică, viața extraconjugală, situația materială sau spațiul locuirii. În jurul acestor coordonate, istoricul își construiește demersul de față, ceea ce îl conduce spre constatarea potrivit căreia „anormalitatea”, „nesocializarea”, gesturile excentrice ale actorilor spațiului universitar nu trebuie căutate în determinări strict intelectuale. Prezențele publice ale profesorului universitar au un corespondent și în modul în care aceștia au integrat viața intimă proiectelor intelectuale.

În jurul acestui subiect, autorul nu a dorit să pună în pagină doar un amalgam de mondenități. Marilor personalități ale culturii române, Titu Maiorescu, Garabet Ibrăileanu, Al Philippide, N. Iorga, Lucian Blaga sau B-P. Hașdeu, nu li se întocmește un rechizitoriu al „păcătelor lumești”. În carte, autorul proiectează detaliile intime în evenimentele majore din viața acestora, li se completează biografia cu date care explică unele reacții publice, absențele îndelungate, înverșunări sau dezertări. Aventura (Nicolae Petrescu), inhibiții de orice gen (Alexandru Philippide), flirtul, pasiunea fierbinte (Teohari Antonescu), dezamăgirea conjugală (Petru Comarnescu, N. Iorga), gelozia, trădările, iubirile pasagere, eșecurile din cuplu (Ovid Densușianu), dar și trăinicia unei relații (Traian Bratu, a doua căsătorie a lui N. Iorga) au fost ipostaze ale devenirii marilor literați, care uneori plasează într-un alt orizont dinamica creației literare sau, în cazul lucrării de față, explică mecanismele de funcționare ale Facultăților de Litere și Filosofie.

Dincolo de amănuntele picante cu care universitarii și-au întovărășit congenerii, în volum sunt prezentate și câteva detalii inedite, care completează tabloul unor generații. Adevărate analize sociologice sunt dedicate descendenților, soțiilor, este analizată fizionomia spațiilor în care au locuit și sunt prezentate etapele „ieșirii din scenă”. În capitolul *Soția profesorului universitar* este reliefat impactul pe care soțiile profesorilor universitari l-au avut asupra acestora, secundându-le cariera, precum în cazurile lui Alexandru Odobescu, Aron Densușianu, N. Iorga sau George Călinescu. Modul în care au urmărit sau au influențat carierele descendenților este o altă componentă a biografiei profesorilor, care explică „natura relațiilor familiale” (p. 298). În acest fel, Lucian Nastasă urmărește, pentru un eșantion semnificativ, modul în care, în spațiul universitarilor, s-a manifestat atitudinea de „reproducere culturală”. Apoi sunt analizate eforturile unor literați de a aranja copiilor o carieră sau de a le contracta o căsătorie profitabilă (Garabet Ibrăileanu, Tzigara-Samurcaș). Au fost înregistrate și eșecuri familiale, cupluri care au fost obligate să înfieze, în lipsa descendenților (Silviu Dragomir, Demosthene Russo). În alte cazuri,

dispariția prematură a copiilor (Onisifor Ghibu, Vasile Pârvan, B-P. Hașdeu) i-a dărâmat pe universitari, cariera acestora intrând pe o altă orbită, vecină cu eșecul sau autodistrugerea.

Situația materială și spațiul locuirii este un bun prilej pentru autor să constate diferențele care i-au separat pe universitarii români în ceea ce privește luxul pe care și le-au permis sau cum au evoluat de la „2 odăi” la case spațioase, în zone foarte căutate ale orașelor universitare. Avem mai mult decât o topografie a spațiului de locuit (camera de dormit, biroul de lucru, camera de oaspeți, camera soților, spațiul verde), cât o conduită a vieții, Lucian Nastasă înregistrând tabieturi, gusturi, dar și modul în care o parte a universitarilor (C. C. Giurescu, George Călinescu, Simeon Mehedinți, Dimitrie Gusti) s-au adaptat „rigorilor” locuirii în comun, o dată cu prigoana comunistă.

Ieșirea din scenă surprinde, cu inevitabila doză de sensibilitate, modul în care universitarii au asumat anii de pensie. Deși pentru un cercetător, ieșirea la pensie nu este echivalentul izolării și uitării, o parte a universitarilor, în special cei care au prins debutul comunismului, nu au avut un final al vieții pe măsura realizărilor. În această categorie sunt integrați și cei care au fost pensionați forțat și scoși din învățământ, precum Gheorghe I. Brătianu. Unii universitari prestigioși, Ion Nistor, Dimitrie Gusti, Ioan Lupuș, Petru Caraman, Constantin Rădulescu-Motru au fost obligați să supraviețuiască sărăciei și izolării, alții au convețuit cu regimul (Andrei Oțetea, Iorgu Iordan, Mihai Ralea, George Călinescu).

Programul de cercetare al istoricului Lucian Nastasă asupra comunității academice românești este unul cât se poate de binevenit, perioada universitară a unor mari personalități culturale fiind astfel integrată biografiei acestora. Cartea de față completează în chip fericit ancheta asupra Facultăților de Litere și Filosofie, adăugând și perspectiva „intimităților” actorilor principali. O documentare realizată de-a lungul a două decenii a făcut posibilă apariția acestei prime serii asupra universitarilor „literari”. Încheierea acestui ciclu de studii, credem noi, constituie pentru istoricul Lucian Nastasă un nou început, o provocare adresată celorlalte Facultăți ale universităților românești, dreptul, medicina și științele.

Cătălin Botoșineanu

Lucian Nastasă (editor), *Antisemitismul universitar în România (1919-1939). Mărturii documentare*, Cluj-Napoca, Editura Institutului pentru Studierea Problemelor Minorităților Naționale: Kriterion, 2011, 653 p.

Capitolul antisemitismului în Universitățile din România interbelică dobândește, prin tomul editat de profesorul și cercetătorul Lucian Nastasă, o binemeritată contribuție restitativă. În voluminosul dosar al chestiunii, opiniile din istoriografie s-au mărginit să colporteze vechile stereotipuri care au configurat chestiunea evreiască după Marea Unire. Astfel, majoritatea studiilor pe tema minoritarilor în așezămintele universitare românești au perpetuat clișeele cu tentă revendicativă sau acuzatoare. Imaginea asupra studenților evrei în universități datoră mult modului în care a fost instrumentalizată tema „generației 22” sau, la polul opus, imaginea care se degajă din romanul *De două mii de ani* al lui Mihail Sebastian.

În volumul de față, Lucian Nastasă își propune să prezinte valențele multiple ale temelor antisemitismului din mediul universitar și să „împrespăteze” subiectul, unul pe cât de disputat, pe atât de puțin cunoscut din perspectiva surselor. Este deopotrivă meritul Institutului pentru Studierea Minorităților Naționale din Cluj Napoca că a susținut un astfel de proiect. În perioada comunistă, în cadrul Arhivelor României, documentele problemei evreiești erau trecute la fondul secret, în timp ce, după 1990 și până în anul 2007, cercetările pe teme legate de evrei erau mai curând ocolite, iar puținele inițiative aveau parte de o atentă monitorizare. Meritul major al volumului constă în faptul că pune în circulație, pentru prima oară, documente provenind din cele cinci universități românești interbelice. Astfel, cititorul își poate contura o imagine asupra statutului studenților evrei și a receptării acestora de către unii dintre colegii lor români sau de către profesori.

Cele aproape 100 de pagini ale introducerii, care cuprind date statistice și tabele cu numărul studenților români și evrei pentru fiecare universitate (28 de tabele statistice pentru perioada analizată), dovedesc efortul impresionant realizat de autor în munca de depistare a surselor. În acest caz, istoricul își motivează alegerea documentelor prin faptul că, deși incomplete din perspectiva numărului, acestea pun în circulație, pentru prima oară, o astfel de imagine comparativă. Această „culegere de documente”, care a avut ca miză să surprindă relevanța și nu cuprinderea exhaustivă a domeniului, poate fi, neîndoielnic, punctul de plecare pentru o nouă receptare a rolului jucat de minoritari în dinamica internă a așezămintelor universitare. Selecția a fost operată de către istoricul Lucian Nastasă astfel încât să fie acoperite detaliile semnificative ale fiecărui episod

cu încărcătură antisemită petrecut în universitățile României Mari. Un amănunt transparent din analizele statistice și din documentele editate. Instrumentalizat ca fiind „cauza reală” a antisemitismului, numărul „prea mare” al evreilor din facultăți se dovedește a fi o simplă supoziție fără susținere documentară. De asemenea, pentru primii ani de după Marea Unire, documentele dovedesc că antisemitismul promovat de către asociațiile studențești, în cazul Universității din Iași, nu poate fi judecat separat de atitudinea ostilă față de studenții veniți din Basarabia.

Volumul pune în circulație 369 de documente, aflate în fondurile de arhivă ale Universităților din Iași, Cluj, București, Cernăuți și Oradea. Documentele sunt editate conform normelor în vigoare, o atenție aparte acordând editorul rezoluțiilor de pe documente, care lămuresc atitudinea oficialităților în fața reclamațiilor sau rapoartelor. Bogatul studiu introductiv are rolul de a explica rolul universităților românești în cadrul României Mari și pune la adăpost cititorul de capcana lecturii „izolate” a documentelor. Notele de subsol lămuresc contextul epocii și biografiile unor participanți, iar indexul de nume facilitează lectura documentelor. Cuvântul înainte, semnat de profesorul Carol Iancu, este o garanție a solidității volumului. Această nouă întreprindere a lui Lucian Nastasă se înscrie în efortul sistematic, asumat în urmă cu aproape două decenii, de a repertoria sistemul universitar românesc.

Cătălin Botoșineanu

Mihai Teodor Nicoară, *Universitatea „Regele Ferdinand I” din Cluj între două dictaturi (1940-1947)*, I, Editura Accent, 2011, 383 p.

Autorul acestui amplu studiu își plasează demersul în continuarea explorării perioadei interbelice a Universității din Cluj, pe care o datorăm istoricului Vasile Pușcaș¹. Astfel, ne sunt expuse genealogia unui demers promițător și perspectivele unor prospectări de profunzime. Reconstituirea istoriei învățământului academic din inima Transilvaniei reprezintă un demers temerar, mai ales prin faptul că privește perioada tumultuoasă, delimitată de anii 1940-1947, atunci când „două dictaturi” i-au jalonat acesteia existența. De la noul cadru național în care și-a construit destinul în perioada interbelică, la momentul refugiului în anii celui de-Al Doilea Război Mondial, și trecând prin trauma „democratizării” vieții universitare în anii regimului comunist, Universitatea din Cluj prezintă, deopotrivă, o istorie fascinantă și problematică. Având în vedere aceste premise, putem considera că autorul și-a propus să evalueze mutațiile instituționale petrecute în așezământul universitar la cumpăna dintre cele două lumi care urmau să intre în conflict.

În liniile sale esențiale, lucrarea reprezintă prima parte a unei disertații doctorale, care a fost susținută la Universitatea din Cluj, sub coordonarea profesorului Doru Radosav. De asemenea, cititorii sunt anunțați că cea de-a doua parte a tezei urmează să vadă lumina tiparului sub forma unui volum intitulat *De la Universitatea „Regele Ferdinand I” la Universitatea „Babeș Bolyai” (1948-1959)*. Justificarea acestei întreprinderi istoriografice are la bază dorința autorului de a suplini golul istoriografic generat de lipsa unei sinteze istorice asupra universității ardelenice, în interstițiul temporal 1940-1959.

Perioada supusă cercetării a impus ritmul și, mai ales, selectarea metodei de analiză. Cartea nu reprezintă o istorie a Facultăților sau a disciplinelor și nu înregistrează parcursul unor mari personalități ale vieții academice clujene. Astfel, transpare faptul că „destinul Universității Regele Ferdinand I” a constituit miza explorării, pe care și-a asumat-o autorul, atunci când a pornit pe drumul elaborării unei sinteze istorice asupra celor două decenii de existență a instituției academice. Primul volum, cel care face obiectul prezentării de față, se oprește asupra intervalului 1940-1947. Opțiunea autorului a fost ca lucrarea să pună în evidență un desfășurător

---

¹ Vasile Pușcaș, *Universitate, societate, modernizare. Organizarea și activitatea științifică a Universității din Cluj, 1919-1940*, Cluj Napoca, Presa Universitară Clujeană, 1995.

evenimential, bogat în informații, alături de trimiteri la contextul instituțional și politic al epocii. În acest fel s-a conturat soluția de a „reda viața universitară reală, dar și aspirațiile, idealurile sau neîmplinirile acesteia” (p. 13). Astfel, au rezultat 11 capitole, care diferă ca întindere, analiză, și, mai ales, surse folosite. Exceptând primele trei, care își justificau autonomia prin evidentul lor caracter propedeutic, considerăm că următoarele capitole, respectiv V și X, care numără 16 și respectiv 14 pagini, puteau fi integrate în capitole esențiale din lucrare.

Subiectul propus este preponderent inedit, ceea ce a necesitat o explorare mai detaliată a fiecărei probleme care s-a aflat sub lupa cercetătorului. În acest context, notăm faptul că asupra problematicii abordate s-au mai oprit Stelian Neagoe și Dănuț Doboș, chiar dacă pot fi formulate anumite rezerve în ceea ce privește modul în care acești autori au utilizat sursele. Prin prisma acestor constatări se poate spune că „temele” depistate de autor în cursul documentării l-au obligat să utilizeze excesiv metoda descriptivă, abordare care a prejudiciat uneori analiza evenimentelor. Domnul Mihai Teodor Nicoară a stăruit îndeaproape asupra destinului Universității din Cluj între „cele două dictaturi”, antonesciană și comunistă, identificând continuitatea eforturilor românești de a păstra învățământul superior în inima Transilvaniei și reevaluând, în cheie „național-patriotică”, frământările din mediul academic.

Meritul principal al cărții constă în analiza riguroasă întreprinsă asupra perioadei de „democrație populară” când, în centrul universitar clujean, au interferat, de cele mai multe ori conflictual, problema națională a românilor și cea a minorității maghiare, pe fondul complicatului joc al armatei sovietice de ocupație, care manipula conjunctural drepturile „minorităților conlocuitoare”. Revenirea Universității românești din refugiul de la Sibiu, în 30 iulie 1945, și hotărârea minorității maghiare de a nu renunța la propria Universitate, „succesore” a Universității Ferencz Iózsef, au făcut ca, în Cluj, oficialitățile să „administreze” două universități. De la București, Vasile Luca a fost cel care a reprezentat autoritatea comunistă în momentul negocierilor purtate între cele două instituții în privința patrimoniului. În acest mod, perioada epurărilor din Universitatea românească și rezistența studenților și a profesorilor în fața noilor realități comuniste are o relevanță aparte în memoria așezământului academic.

Considerăm că autorul trebuia să extindă cercetarea asupra surselor de arhivă din fondul Universității, mai ales în ceea ce privește analiza mecanismelor instituționale ale epurării și rezistența față de acestea. În același timp, pentru „popularea” tabloului epocii cu principalii actori, era necesar ca în notele de subsol să se regăsească biografiile academice și personale ale principalilor actori. O astfel de abordare ar fi permis și publicului pasionat de cunoașterea trecutului să se apropie de înțelegerea

evenimentelor care au condus la tragedia personalului universitar și a studenților clujeni. De asemenea, considerăm că lucrarea nu trebuia să ocolească fondul arhivistic al Ministerului de profil, aflat la Arhivele Naționale ale României. Aici trebuie spus că deși Fondul Ministerul Culturii Naționale și al Cultelor nu este trecut la bibliografia lucrării, unele dosare aferente apar citate: p. 166, 195, 209, altele (pag. 196, nota 40) dosarele din fond sunt citate ca fiind preluate din alte lucrări. Considerăm că această manieră de trimitere reprezintă o inconsecvență în citarea surselor arhivistice, care nu ajută la buna receptare a lucrării. Tot în acest orizont al documentării mai adăugăm și constatarea potrivit căreia autorul se cuvenea să prezinte dinamica și orientarea presei clujene din anii respectivi.

Lucrarea prezintă și o serie de imperfecțiuni tehnice, ceea ce ne îndreptățește să afirmăm că o corectură atentă ar fi evitat astfel de greșeli. Același lucru se poate spune și în privința citărilor, după cum reiese din următoarele exemple: perioada supusă analizei ar fi 1940-1953 (p. 13); nota 79 de la pagina 111 nu arată clar la ce lucrare se face trimiterea, la fel nota 13 de la pag. 252, notele 28-30 de la pag. 259-260, nota 40 de la p. 161 și nota 5 de la pag. 207; la bibliografie este menționată de două ori aceeași lucrare a lui Ion Zainea (p. 354-355); lucrarea *Amintiri* nu este a lui Dinu C. Giurescu, ci a tatălui, C. C. Giurescu (p. 348); unele virgule nu au fost eliminate la corectura textului („Anii de după 1944, au însemnat...” p. 115, „Ofensiva Armatei roșii din 1944, a schimbat...”, p. 116; „Înaltul Comandament militar sovietic, ordonase...”, p. 118; „Un Raport al S.S.I. Cluj, semnala...”, p. 158).

Dincolo de aceste sugestii colegiale, care pot fi utile în perspectiva unui nou tiraj, considerăm că lucrarea domnului Mihai Teodor Nicoară este una indispensabilă cunoașterii mediului academic clujean în perioada dintre cele „două dictaturi”. Un subiect greu de abordat și sistematic evitat la nivelul istoriografiei universității, care a fost tratat până acum în cheie revendicativă sau din perspectiva luptei ideologiilor, își găsește în analiza domnului Mihai Teodor Nicoară deschiderile necesare spre o justă abordare.

Cătălin Botoșineanu

Christophe Charle, Jacques Verger, *Histoire des Universités XIIe-XXIe siècle*, colecția Quadrige Manuels, Presses Universitaires de France, 2012, 334 p.

Volumul *Histoire des Universités...* publicat în vara lui 2012 de către Christophe Charle și Jacques Verger, doi dintre cei mai renumiți specialiști francezi ai domeniului, reia, sub o formă mult extinsă și mai aprofundată, un subiect similar, deja abordat de către autori în 1994 și apoi în 2007¹.

Așa cum se remarcă încă din introducere, universitățile nu constituie decât o parte din ceea ce este, astăzi, denumit generic *învățământul superior*. Totuși, studiul istoriei acestor instituții este considerat necesar și relevant. Autorii argumentează că istoria universităților reprezintă „un segment decisiv al istoriei culturii occidentale, și azi mondiale, care permite o mai bună înțelegere a unei părți a moștenirii noastre culturale și a funcționării societăților noastre, precum și a circulației modelelor culturale și a cunoștințelor. Fiecare epocă a trebuit să rezolve enigma renăscută a păstrării cunoștințelor trecute și a integrării inovației, a evaluării competențelor și a schimbării criteriilor de apreciere” (p. 3).

Aceste probleme au ghidat de altfel și abordarea metodologică pe care ne-o propun Christophe Charle și Jacques Verger în cartea de față. Cei doi urmăresc evoluția universităților pe durata a aproape 800 de ani, analizându-le din perspectivă comparată și reliefând, în același timp, relațiile și interacțiunile stabilite între universități și societățile în cadrul cărora ele au funcționat de-a lungul vremii. Evident, în cea mai mare parte a cărții, perspectiva lor este una europocentristă, mai exact una predominant occidentală, dar, pe măsură ce se apropie de zilele noastre, autorii își largesc aria de investigație și asupra altor teritorii: cele două Americi, India, Japonia, continentul african, etc.

Autorii și-au structurat cartea în trei părți distincte, corespunzătoare cronologiei care a marcat dezvoltarea lumii vest-europene și care reflectă implicit și cele mai importante etape din existența instituțiilor universitare. Astfel, prima parte descrie universitățile începând cu înființarea lor din Evul Mediu și până la finalul Vechiului Regim, adică până la izbucnirea Revoluției Franceze (1789). Cea de-a doua parte cuprinde perioada dintre secolul al XVIII-lea și sfârșitul celui de Al Doilea Război Mondial. Cea de-a

---

¹ Aceste prime ediții au fost publicate în cunoscuta colecție de popularizare științifică, de foarte bună calitate, „Que sais-je?”, care apare începând din 1941 la Presses Universitaires de France (PUF). Trăsăturile volumelor „Que sais-je” sunt: prețul accesibil și mărimea textului, care nu depășește niciodată 128 de pagini, format mic.

treia și ultima parte discută despre „universalizarea universităților”, începând cu 1945 și până spre sfârșitul anilor 2000. În total, sunt opt capitole care explică și detaliază tema studiată, ele fiind redactate de către autori potrivit competențelor lor științifice: astfel, Jacques Verger a elaborat primele patru capitole, sau mai precis prima parte a volumului, în timp ce Christophe Charle s-a ocupat de capitolele V-VIII, respectiv de a doua și a treia parte a volumului.

Echipa formată din cei doi autori reușește să redea o imagine sintetică, dar în același timp nuanțată și aprofundată asupra transformărilor și fluctuațiilor înregistrate de instituția universitară de-a lungul secolelor. Textul lui Charle și Verger este lipsit de tonul triumfalist, întâlnit frecvent, în proporții variabile, în istoriografia dedicată universităților. Accentul cade în schimb pe acele aspecte care au suscitad mereu dezbateri și care permit să fie evidențiate continuitățile și fracturile din viața academică, ca de exemplu: adecvarea temelor și metodelor de predare-învățare cu cerințele societății; imixtiunea factorilor de autoritate (fie ei eclesiastici, politici sau administrativi) în activitatea didactică și de cercetare; inserția absolvenților de studii superioare pe piața muncii. Reușitele și blocajele instituționale, îndoielile și certitudinile individuale sau colective ale profesorilor și studenților sunt deci puse în balanță, pentru a putea decipta cât mai veridic sensul noțiunii de „universitate” și fascinația neîntreruptă pe care o exercită aceasta.

În paginile dedicate universităților medievale și moderne Jacques Verger urmărește mecanismele și normele care au stat la baza apariției și funcționării acestor instituții. Pornind de la primele universități: Bologna, Paris, Oxford, Cambridge, Padova, care s-au constituit treptat în secolul al XII-lea și în prima parte a secolului al XIII-lea, autorul distinge două modele clasice de organizare ale acestora. Primul, răspândit cu precădere în partea de nord a Europei, pune în centru profesorii sau „maestrii”, care se grupau în asociații și predau cu predilecție artele liberale și teologia. Cel de-al doilea model, frecvent întâlnit în arealul mediteranean (și în special la Bologna), s-a constituit pornind de la asociațiile de studenți, foarte puternice și influente, disciplinele studiate fiind dreptul și medicina (p. 14-15).

Alături de principiul asociativ, care a marcat atât de profund întemeierea universităților medievale, Jacques Verger reliefează aportul însemnat al papalității în creionarea trăsăturilor universităților. Vaticanul a fost prima autoritate care a garantat și totodată a definit (parțial) autonomia universitară, rămasă până azi unul din conceptele fundamentale ale vieții academice. Discutând în continuare raporturile dintre autoritățile statale (fie ele eclesiastice sau civile) cu universitățile Evului Mediu, autorul punctează influența Marii Schisme (1378-1417) asupra multiplicării universităților în Vestul și Nordul Europei. Un alt element care a marcat înfățișarea

universităților a fost crearea colegiilor. Acestea, la început niște simple fundații având rolul de a asigura cazarea și hrana studenților săraci, din afara mediului ecleziastic, au devenit ulterior structuri dotate cu biblioteci impresionante, care ofereau diferite cursuri specializate, și care au completat oferta universitară sau, în unele cazuri, chiar s-au substituit anumitor facultăți.

Secolul al XIV-lea reprezintă și momentul apariției universităților în Europa Centrală: Cracovia (1364), Pécs (1367), deși acest debut nu a fost unul fericit. Potrivit lui Verger: „în aceste societăți relativ arhaice, dominate de aristocrație, nu se reuniseră condițiile pentru înflorirea instituției universitare” (p. 20-21). Primul mare capitol din istoria universităților medievale se încheie la sfârșitul secolului al XV-lea, când falia dintre cunoștințele predate în universități și așteptările sociale (adesea puternic sprijinite de factorii politici) se adâncește, impunând o redefinire a rolului și locului universităților.

Perioada modernă, mai exact secolele XVI-XVIII, este caracterizată de numeroase evenimente socio-politice și religioase care vor transforma profund existența universităților. Apariția noilor instituții academice rămâne un fenomen important, impulsionat în Europa de ruptura provocată de Reforma protestantă, dar și de ascensiunea statelor naționale și de dezvoltarea treptată a elitelor burgheze. În paralel, epoca marilor descoperiri geografice și constituirea imperiilor coloniale a atras după sine crearea primelor universități din spațiul extraeuropean. În America de Sud, întemeierea a fost un „act colonial și misionar”, universitățile fiind în general controlate de aceleași ordine religioase care se remarcaseră în domeniul educației și pe Vechiul Continent, respectiv iezuiții și dominicanii. În schimb, în America de Nord, universități precum Harvard (1636), Williamsburg (1693) și Yale (1701) au fost mai curând rodul unor inițiative locale (p. 48-49).

Universitățile moderne s-au confruntat cu două valori semnificative de reforme instituționale, primul în perioada absolutistă (secolul al XVII-lea), iar al doilea în perioada despotismului luminat (secolul al XVIII-lea). Ambele etape au avut drept consecință o reglementare din ce în ce mai minuțioasă și mai strictă atât a condițiilor de desfășurare a studiilor (durată, cost, tipuri de examene și certificări, limba de predare), cât și a conținutului diferitelor discipline predate în universități (p. 52). Procesul modernizării a influențat semnificativ și fenomenul de *peregrinatio academica*, care potrivit lui Jacques Verger, lasă loc unei recrutări academice preponderent de tip regional sau național, adică mult mai restrânse decât în Evul Mediu (p. 58).

Provocările aduse de epoca modernă în viața universitară nu se opresc însă aici. Pe de o parte, societatea civilă, prin diverse structuri, va

face o concurență din ce în ce mai acerbă universităților. Aceste noi organisme sunt numeroase și dinamice, așa după cum întemeiat subliniază Verger: „în epoca modernă academiile și societățile savante, curțile și cancelariile, saloanele, fără să mai vorbim de bibliotecă sau de cabinetul amatorului bogat, au devenit locurile cele mai comune nu doar ale asociaționismului savant, ci chiar ale cercetării și inovației” (p. 66). Pe de altă parte, progresul socio-economic și dezvoltarea tot mai accelerată a științei și tehnicii a impus în domeniul educației apariția școlilor profesionale de nivel superior. Secolul al XVIII-lea va cunoaște așadar o înflorire a institutelor ori academiilor de chirurgie, de inginerie civilă ori militară (poduri, șosele, geniu), de agricultură ori medicină veterinară. Profesionalizarea a însemnat și o laicizare a corpului profesoral, precum și un nou mod de recrutare al cursanților, adesea supuși principiului strict al *numerus clausus* (p. 77).

În concluzie, în zorii contemporaneității se pun bazele dezvoltării unui adevărat sistem de învățământ superior, în cadrul căruia universitățile vor reprezenta doar o componentă, una dintre cele mai prestigioase și mai importante. Tocmai acest aspect, de parte a unui ansamblu, este evidențiat de către Christophe Charle, în capitolele unde analizează ultimii două sute cincizeci de ani din viața universităților europene și mondiale.

Așa după cum o indică și prin titlurile utilizate, Charle definește și cercetează limitele între care se va derula activitatea universităților pe parcursul lungului secol al XIX-lea și a primei jumătăți a secolului al XX-lea, iar ulterior în lumea postbelică. Aflate la mare distanță și într-o ruptură tot mai clară față de principiile și funcționalitățile lor inițiale (a se înțelege medievale), universitățile se reinventează și se restructurează. Principalele întrebări la care aceste instituții vor fi obligate să răspundă sunt cele ale raporturilor dintre știință și/sau cercetare și societate. Mai exact, fiecare *Alma Mater* va trebui să își găsească locul optim în plan public pentru a-și dovedi utilitatea și eficiența.

În intervalul cuprins între 1780 și 1860 s-au conturat câteva modele distincte de organizare universitară în Europa, modele care influențează și în prezent, într-o mai mică sau mai mare măsură, viața comunității academice. Cele mai cunoscute sunt modelul german, denumit și humboldtian, și modelul francez, sau napoleonian, care au avut abordări diferite și specifice privind procesul de predare-învățare, dar mai ales traseul profesional și social al angajaților și absolvenților lor. Alături de acestea, Christophe Charle ia în discuție și alte exemple de sisteme universitare europene, mai puțin răspândite sau dezvoltate. Pentru cercetătorii din Europa Centrală și de Sud-Est, sunt interesante observațiile făcute de autor în privința situației din Rusia și din Austro-Ungaria, care accentuează atât decalajele structurale cât și caracteristicile acestor rețele universitare. Charle caracterizează

învățământul superior din Imperiul Austro-Ungar drept unul *tradițional și autoritar*, în care predomină, până în 1918, facultățile profesionale și în special cele de drept (p. 87). Explicația vine din faptul că universitățile austro-ungare aveau o misiune preponderent practică, anume aceea de a pregăti funcționarii și cadrele de conducere ale unui imperiu eterogen din punct de vedere social și etnic. În ceea ce privește Imperiul Rus, anii 1802-1819 marchează intervalul în care s-au constituit majoritatea universităților, care au funcționat ulterior după un tipar alternând faze liberale și autoritare în procesul de predare-învățare.

Pentru spațiul extra-european, prima jumătate a secolului al XIX-lea se remarcă printr-un progres rapid al învățământului superior din Statele Unite ale Americii. Aici numărul de instituții universitare (în organizarea cărora se regăsesc atât trăsăturile colegiilor engleze, cât și cele ale modelului humboldtian) crește accelerat, la fel ca și populația de tineri care le frecventează. De asemenea, americanii sunt pioneri în privința acceptării femeilor în universități, prezența lor fiind deja semnalată în instituțiile de învățământ de pe Coasta de Vest în jurul anilor 1840-1850 (p. 99-100).

Potrivit profesorului Charle, perioada 1860-1940 este cea a „diversificării, expansiunii și profesionalizării învățământului superior” în Europa și în lume. Totodată, universitățile și școlile superioare devin acum „o miză din ce în ce mai însemnată pentru promovarea socială a indivizilor, afirmarea națională, progresul științific și economic național și internațional, formarea elitelor și, dincolo de asta, a cadrelor sociale și chiar a evoluției raporturilor dintre sexe, odată cu începutul feminizării studiilor superioare” (p. 105). În practică, multe dintre tendințele deja creionate la începutul secolului al XIX-lea au fost dezvoltate și aprofundate în deceniile următoare.

Pe de o parte, în SUA se definitivează trăsăturile modelului academic american, care oferă o perspectivă sensibil diferită de tradiția europeană. Caracteristicile care disting universitățile americane sunt: o abordare utilitaristă a structurii instituționale; o mare flexibilitate în combinarea disciplinelor umaniste cu cele economice și științifice; accent pus pe laboratoare și școli de cercetare incluse în componența universităților; o bază financiară solidă, asigurată de fundații și donații private. În cele din urmă, dar nu mai puțin important, universitățile americane de dinainte și de după Primul Război Mondial și-au deschis porțile pentru un învățământ de masă, reușind să ajungă de la 250.000 studenți în colegii la 1900 la aproape 1,5 milioane de studenți în 1940 (p. 107-108).

Pe de altă parte, în Europa se înregistrează numeroase mutații în structura și funcționarea universităților și școlilor superioare. În Franța, reformarea modelului academic napoleonian duce la o diversificare și o

democratizare a învățământului superior, în timp ce în spațiul germanofon, modelul humboldtian clasic cunoaște o criză profundă, pe care Christophe Charle o consideră a fi, deopotrivă, o criză „de creștere și de vocație” (p. 118-120). Celelalte sisteme de învățământ superior de pe bătrânul continent (ca de exemplu cele din Spania, Italia, Rusia ori Elveția) cunosc la rândul lor evoluții interesante, pe care autorul le analizează succint.

Christophe Charle examinează și situația din Europa Centrală și de Sud-Est, pe care o vede drept „o zonă de tranziție între țările cu sisteme universitare încă nereformate cu adevărat și sfera de atracție a modelului german anterior” (p. 124). El evidențiază începerea învățământului în limba națională în centre universitare precum Cluj, Praga, Zagreb, etc., toate foste orașe ale Imperiului Austro-Ungar, precum și problema prezenței studenților evrei în mediul academic de aici. Totodată, autorul subliniază importanța migrațiilor studențești central și est-europene spre universități din Vestul Europei, în principal Viena și Paris.

Trebuie însă să remarcăm că referințele folosite de Christophe Charle privind această regiune sunt destul de sumare, iar anumite aspecte aproape deloc dezbătute. Lipsesc orice informații privind transformările legislative suferite de sistemul universitar local, ponderea femeilor în viața academică, statutul și condiția socială a profesorilor, etc. Cauza acestor omisiuni este multiplă: pe de o parte, acest lucru ne indică faptul că o extrem de mică parte a istoriografiei și cercetărilor locale de istorie universitară reușesc să intre în circuitul internațional al specialiștilor din domeniu, barierele lingvistice fiind deseori greu de depășit. Pe de altă parte, aceasta arată și numeroasele pete albe și teme care mai trebuie investigate de către cei interesați de istoria universităților și a intelectualilor din Europa Centrală și de Sud-Est.

În încheierea părții a doua a volumului *Histoire des Universités...*, Christophe Charle remarcă rolul extrem de important pe care îl îndeplinesc universitățile la jumătatea secolului XX. Ele au devenit un loc de inovație nu doar științifică, ci și socială și politică și au contribuit la instaurarea unor rețele de schimb, deopotrivă ale profesorilor și studenților la nivel mondial.

Ultimele capitole ale cărții, cele dedicate perioadei post-1945, se evidențiază prin analizele detaliate și nuanțate pe care le propun. Privirea pe care autorul o are asupra acestui „world wide web” pe care îl constituie universitățile contemporane reprezintă o radiografie extrem de precisă a situației actuale. Profesorul Charle ia în discuție atât performanțele cât și eșecurile înregistrate de mediul academic, precum și numeroasele provocări și tensiuni la care trebuie să facă față instituțiile de tip universitar, în toate formele lor de organizare. Abordarea sa este una care problematizează, autorul privind din interiorul sistemului, ca un participant direct, dublat de un cercetător și analist avizat, întreaga evoluție a ultimelor decenii.

Autorul punctează și aici două mari etape de transformare ale universităților, anume una care ține din 1945 până la începutul anilor '80, iar a doua care se întinde din 1980 până în prezent. Ambele cicluri împart o trăsătură comună, anume acum are loc trecerea la un învățământ de masă, la nivel mondial. Modul și ritmul în care se va desfășura acest proces de masificare au variat însă considerabil, în funcție de moștenirea istorică și de alegerile politice divergente ale fiecărei țări. Christophe Charle a analizat rând pe rând ceea ce se întâmplă în statele europene, în cele două blocuri create apărute în urma Războiului Rece, precum și pe celelalte continente: America Latină, Asia și Africa, care acum își creează sau își dezvoltă adevărate sisteme de învățământ superior. În fiecare caz, el a evidențiat intervenția tot mai accentuată a statului în activitatea universitară, și a luat în discuție crizele care au zguduit mediul academic, cum ar fi cea din mai 1968 ori revoltele studentești dur reprimite din țările comuniste. Potrivit autorului, anii 1945-1980 au reprezentat, mai ales în lumea occidentală, „vârsta de aur a științelor umane și sociale, momentul integrării unor noi științe ale naturii în programa universitară, al construcției unor legături puternice cu interesele strategice ale statului și ale unor întreprinderi prin intermediul marilor organisme de cercetare care absorb cohortele de studenți avansați sau de personal universitar. Este o perioadă de construire intensă de noi clădiri sau campusuri, care modifică peisajul orașelor și a împrejurimilor lor. Este de asemenea [o perioadă de] difuzare a ideii că învățământul superior poate fi deschis unui număr mai mare de persoane, chiar lipsite de diplomele tradiționale, sau poate oferi o a doua șansă celor care își reiau studiile. Acele open universities, învățământul la distanță, cursurile de seară, folosirea radioului și a televiziunii oferă noi posibilități, în afara cadrului pedagogic al predării față în față din amfiteatrele tradiționale” (p. 198).

Pentru intervalul care începe din anii '80 și până astăzi, situația universităților continuă să cunoască numeroase și profunde reconfigurări. În contextul apariției conceptelor de *societate a cunoașterii* (knowledge society) și de *economie a cunoașterii*, învățământul superior trebuie să ofere noi răspunsuri, iar Christophe Charle nu ezită să dezbată problemele cu care se confruntă lumea academică actuală. Autorul remarcă dominația noului model anglo-saxon, bazat pe principiile neoliberalismului (adică de privatizare și, implicit, de interconexiuni din ce în ce mai strânse între mediul economic și cel academic), în organizarea și funcționarea multor universități din lume (p. 214-225) Totodată, el punctează implicarea crescândă a organismelor internaționale, politice sau economice, de tip Banca Mondială, Uniunea Europeană, etc. în standardizarea și uniformizarea activității academice. Astfel, profesorul Charle ia în discuție reforme precum sistemul Bologna și cel al creditelor transferabile – ECTS –, subliniind atât părțile lor pozitive, cât și lipsurile. Potrivit lui Charle „cea

mai mare slăbiciune a reformelor europene rămâne suprapunerea unor structuri de vârstă istorică diferită, divergența dintre Europa continentală și Europa influențată de modelul anglo-saxon, și problema multilingvismului, care reduce eficacitatea studiilor în străinătate pentru sectorul științelor umaniste, al științelor sociale și dreptului, în care limba și disciplina păstrează strânse legături culturale” (p. 242). Printre celelalte subiecte analizate în mod pertinent de către autor trebuie să menționăm evoluția migrațiilor studențești în ultima parte a secolului XX, precum și situația personalului didactic, de cercetare și administrativ din universitățile de azi. Christophe Charle respinge încercarea responsabililor politici și academici de a impune drept normă dominantă, mondială, situația universităților din „top 100”, arătând că decalajele persistă și argumentând că „pentru cea mai mare majoritate a studenților și profesorilor, [...] orizontul rămâne local, sau în cel mai bun caz regional, iar ancorarea în nevoile societății înconjurătoare mai importantă decât mitica societate a cunoașterii a elitelor universitare internaționalizate, care rivalizează pe teme de impact factor, număr de citări, medalii, doctorate honoris causa, și premii științifice pentru a-și confirma <<excelența>>, din ce în ce mai independentă de misiunea lor pedagogică, trecută la capitolul pierderi și profituri, cu excepția studenților celor mai avansați, destinați să îi urmeze la catedră și care frecventează seminariile de nivel doctoral și institutele de cercetare” (p. 279-280).

Extrem de bine documentată, deopotrivă analitică și critică, cartea *Histoire des universités...* se impune ca o lucrare de referință pentru cei interesați să își aprofundeze cunoștințele legate de ceea ce a fost și este o universitate. Christophe Charle și Jacques Verger reușesc performanța de a oferi cititorilor o multitudine de informații, foarte bine structurate, pentru a avea o imagine de ansamblu asupra lumii academice. În opinia noastră, acest volum nu trebuie să lipsească din nicio bibliografie dedicată istoriei intelectualilor și istoriei culturale, el explicând deopotrivă ceea ce s-a întâmplat în domeniu și deschizând multiple căi de reflecție pentru viitor și piste pentru noi cercetări ale altor specialiști. De aceea, vom încheia recenzia noastră citându-i iarăși pe cei doi autori, care sintetizează astfel demersul lor despre *universitate*: „proiectul universitar, la originile sale, la fel ca și azi în versiunile sale mai puțin denaturate de considerații politice sau economice, este menit să unească prin cunoaștere, să producă și să transmită cunoștințe pentru a înțelege mai bine, deci pentru a *unifica* lumea, în conformitate cu rădăcina comună celor trei noțiuni: uni(fica), uni(vers), uni(versitate)” (p. 292).

Ovidiu Ghitta (coordonator), *Istoria Universității „Babeș-Bolyai”*, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2012, 394 p.

La Editura clujeană Mega a apărut recent un elegant volum dedicat istoriei Universității din capitala Transilvaniei, care a văzut lumina tiparului grație unui efort colectiv depus de reputați intelectuali clujeni, cadre didactice la Facultatea de Istorie și Filosofie din cadrul celei mai vechi instituții de învățământ superior din Ardeal (Ovidiu Ghitta, Ioan-Aurel Pop, Doru Radosav, Ionuț Virgil Costea, Judit Pál, István Csucsuja, Marcela Sălăgean, Szilárd Tóth, Attila Gábor Hunyadi, Mihai Teodor Nicoară, Tamás Lönhárt, Vasile Vese), arhiviști (Emilia Cismaș) sau muzeografi (Ana-Maria Stan); acestora li s-a adăugat și Cornel Sigmirean, profesor la Facultatea de Științe și Litere din cadrul Universității „Petru Maior” din Târgu-Mureș. Referenții științifici ai acestui volum sunt profesorii universitari Nicolae Bocșan și Toader Nicoară. Cartea a fost imprimată pe hârtie de bună calitate, având rândurile paginilor dispuse pe două coloane, iar imaginile care însoțesc contribuțiile autorilor, remarcabil realizate și integrate în text, întregesc aspectul estetic excelent care definește această lucrare. Cu privire la ilustrațiile volumului, se cuvine amintit faptul că acestea au fost furnizate fie de instituții de cultură (precum Muzeul istoric al Universității „Babeș-Bolyai”, Biblioteca Centrală Universitară „Lucian Blaga”, Muzeul Național de Istorie al Transilvaniei, Arhiva Foto a Memorialului Victimelor Comunismului și Rezistenței Anticomuniste din Sighet, Arhivele Istorice ale Universității „Babeș-Bolyai”, Universitatea din Szeged, Ungaria) fie de persoane particulare (familia Nicolae Mărgineanu, lect. dr. Adrian Papahagi, prof. univ. dr. Liviu Malița, prof. univ. dr. Ioana Both, conf. dr. Maria Crăciun).

După lista autorilor, care deschide volumul, urmează un scurt cuvânt intitulat „Relevanța istoriei universitare clujene”, semnat de către rectorul de atunci al Universității „Babeș-Bolyai”, Andrei Marga. Acesta precizează, încă de la începutul intervenției sale, faptul că la Cluj există cea mai lungă tradiție academică din România¹. Sunt amintite instituțiile de

---

¹ Evident, afirmația este exagerată, întrucât legăturile dintre Colegiul iezuit (1581) și Universitatea maghiară întemeiată în secolul al XIX-lea (1872) sau cea românească de la 1919/1920 sunt (aproape) inexistente. Totuși, din perspectiva „școlilor înalte” care au precedat universitățile moderne, în cazul celei din Iași, de exemplu, rădăcinile pot fi coborâte până la colegiul de la Hârlău, din vremea lui Alexandru Lăpușeanu sau a *Scholei Latine*, înființată de Despot Vodă în 1562, la Cotnari – vezi Gabriel Bădărău, *Din istoria învățământului din Moldova până la înființarea Universității ieșene*, în Gheorghe Iacob (coordonator), *Universitatea din Iași. De la modelul francez la sistemul Bologna*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2007, pp. 91-146.

învățământ care au precedat Universitatea: Colegiul iezuit (1581), Academia Claudiopolitană, proiectul Mariei Tereza și „Liceul” lui Iosif al II-lea, Universitatea maghiară înființată la 1872 de către împăratul Franz Josef. Continuatoarea directă a tuturor acestor focare de cultură este Universitatea românească inaugurată în 1920, sub domnia regelui Ferdinand I. Denumirea acestei instituții academice s-a schimbat de-a lungul timpului, iar istoria ei însumează contribuțiile celor mai importante naționalități din Transilvania: români, maghiari, germani, evrei ș.a. De asemenea, rectorul ține să sublinieze importanța unui astfel de demers, întrucât „a capta într-o carte istoria universitară clujeană este datoria fiecărei generații”, cu atât mai mult cu cât „se scrie istorie și citim istorie pentru că istoria inspiră”. Tot rol introductiv are și textul semnat de către decanul Facultății de Istorie și Filosofie, Ovidiu Ghitta. Autorul se oprește asupra momentului aniversar care a prilejuit scrierea acestei lucrări, mai exact împlinirea a nouă decenii de la înființarea Universității românești din Cluj, eveniment petrecut în anul 2009. Deși volumul a fost tipărit după trei ani de la această aniversare, publicarea lui este binevenită, întrucât surprinde aspecte și detaliază momente puțin cunoscute din istoria acestei structuri academice.

Prima contribuție din această lucrare este semnată de către academicianul Ioan-Aurel Pop. Studiul în cauză, „Începuturile colegiului iezuit din 1579-1581” (pp. 15-29), oferă o perspectivă care integrează această instituție de învățământ printre acțiunile demarate de către Biserica Catolică cu privire la reorganizarea sistemului educativ, axat pe instruirea biblică și liturgică a clerului, fapt petrecut la începutul secolului al XVI-lea. Colegiul fondat de iezuiți la Cluj avea o bibliotecă proprie, iar în cadrul său un rol major l-au jucat reprezentațiile teatrale. De asemenea, profesorii colegiului și ai seminarului înființat acum s-au implicat în viața *cetății* prin participarea la diverse dezbateri de natură religioasă. Deși acest colegiu nu a avut continuitate (a fost desființat la începutul secolului al XVII-lea), el a constituit „un antecedent notabil și o emulație spirituală în viața Principatului”. Studiul istoricului Ioan-Aurel Pop este unul dinamic, care stimulează interesul cititorului.

În continuare, Doru Radosav analizează câteva „reperе ale învățământului superior din Cluj în secolul al XVII-lea” (pp. 31-41). Dominanta instituțiilor de învățământ din acest secol este marcată de prozelitism și competență. Au existat diverse inițiative, materializate prin crearea unor structuri protestante de învățământ în câteva orașe ale Transilvaniei (printre care și Colegiul Academic înființat la Cluj), în cadrul cărora s-au remarcat profesori de înaltă ținută intelectuală: Benedek Bihari, Márton Talyai, János Tolnai, Elek Mogyorosi, György Batay și alții.

Urmând criteriul cronologic, studiul semnat de către Ionuț Costea se oprește asupra „învățământului academic la Cluj în secolul al XVIII-lea”

(pp. 43-57). Autorul acestui studiu precizează chiar de la începutul demersului său câteva trăsături generale care au marcat evoluția învățământului din Transilvania în „Veacul Luminilor”: „instaurarea hegemoniei catolicismului și interesul din ce în ce mai accentuat al statului de a controla instruirea tinerilor. Treptat, dar tot mai evident, educația s-a integrat în procesul modern de afirmare a sferei publice, datorită caracterului precumpănitor utilitarist, de instrument menit să susțină dezvoltarea birocrăției imperiale”. Cei mai renumiți profesori care își desfășoară activitatea în această perioadă sunt Sámuel Timon, Maximilian Holl, Ioan-Piuariu Molnar (1749-1815). De reținut că cele mai importante colegii din Clujul secolului al XVIII-lea au aparținut iezuiților și piariștilor. „Perioada 1800-1872” din învățământul clujean este analizată de către Judit Pál (pp. 59-68). În prima jumătate a secolului al XIX-lea cele mai importante structuri de învățământ din capitala Transilvaniei au fost următoarele: Institutul de Medicină și Chirurgie (care din 1775 a funcționat fără întrerupere) și cele trei colegii superioare, care aparțineau unor confesiuni diferite (piariștii, reformații și unitarieni). Cursurile de drept care funcționau în cadrul Liceului Piarist au fost frecventate, printre alții, de Gheorghe Lazăr, George Bariț, Ioan Maiorescu (tatăl lui Titu Maiorescu), Aron Pumnul ș. a. De remarcat că în această perioadă, mai exact din 1850 datează o încercare a românilor, din păcate eșuată, de a înființa o academie de drept și filosofie, cu predare în limba română.

„Universitatea <<Ferenc József>> între anii 1872-1919” este tema abordată în cercetarea realizată de către István Csucsujă în colaborare cu Cornel Sigmirean. Autorii își concentrează investigația asupra corpului profesoral, asupra clădirii centrale a Universității; de asemenea, cei doi cercetători își focalizează atenția asupra Bibliotecii Universitare, asupra evoluției Facultăților care funcționau în cadrul acestei Universități (este vorba despre Facultatea de Drept și Științe de Stat, Facultatea de Medicină, Facultatea de Filosofie, Litere și Istorie și Facultatea de Matematică și Științe Naturale). Textul include și câteva statistici foarte relevante din punct de vedere al populației Clujului după limba maternă și religie, ori repartizarea studenților pe facultăți ținând cont de confesiunea acestora și de limba maternă. De remarcat că din cei peste 40.000 de studenți care au frecventat Universitatea între 1872-1919, peste 2.600 au fost români. Printre cei mai importanți se numără Iuliu Hațieganu, Iuliu Maniu, Iulia Prodan, George Coșbuc, Petre Dulfu ș.a.

Situația „Universității din Cluj între 1919 și 1944” este analizată de Marcela Sălăgean împreună cu Ana-Maria Stan, Emilia Cismaș și Szilárd Tóth (pp. 127-183). În mod firesc, în această cercetare sunt evocate demersurile care au fost materializate ulterior în crearea Universității românești din Cluj. Implicații direct în această realizare au fost Onosifor

Ghibu, Sextil Pușcariu și Vasile Pârvan. În februarie 1920 au avut loc serbările dedicate inaugurării Universității românești din capitala Transilvaniei, eveniment la care a participat familia regală, o parte din miniștrii statului român, iar dintre personalitățile culturale au luat parte Nicolae Iorga, Dimitrie Gusti, Ioan Athanasiu ș.a. Nu au lipsit invitații din străinătate, miniștri plenipotențieri, diplomați sau reprezentanți ai unor universități din spațiul occidental (Sorbona, Lyon, Strasbourg). Tot în acest studiu sunt abordate teme precum structura Universității, organizarea științifică și activitatea didactică, cercetarea și publicațiile științifice, Grădina Botanică, Colegiul Academic, Biblioteca, Relațiile și schimburile internaționale ale noii Universități, acordarea titlurilor de Doctor Honoris Causa, diverse distincții și decorații acordate, dar și primite de către Universitate. Ca și Universitatea ieșeană, această instituție academică din Cluj s-a aflat în refugiu în timpul celui de-Al Doilea Război Mondial, perioadă de serioase perturbări pentru instituțiile publice din România. Attila Gábor Hunyadi analizează situația „Universității regale maghiare *Ferenc József* din Cluj” în perioada 1940-1944 (pp. 185-199). Odată cu răpirea Transilvaniei de Nord printr-un dictat (30 august 1940) și încorporarea acestui teritoriu în statul maghiar, a fost reînființată Universitatea maghiară și deschisă, în mod festiv, la 24 octombrie 1940. Noua universitate a fost restructurată, fiind create cinci facultăți: Facultatea de Științe Juridice și de Stat (continuatoarea celei din Szeged, unde, începând cu 1940, nu mai funcționa o asemenea structură), Facultatea de Medicină, Facultatea de Arte, Limbi și Științe Istorice, Facultatea de Matematică și Științele Naturii, Facultatea de Științe Economice.

În continuare, Mihai Teodor Nicoară analizează „Universitatea din Cluj în anii 1945-1959” (pp. 201-229). În anii 1945-1947, când regimul comunist, preocupat de legitimarea sistemului, nu a ezitat să-și elimine rivalii (politici sau nu), situația cadrelor didactice a devenit tot mai fragilă. Ca toate palierele societății românești, Universitatea clujeană nu a scăpat de epurare, iar unul dintre primii universitariamnați a fost Alexandru Borza. Deși în această perioadă se manifestă tot mai multe mișcări studențești (unul dintre cei mai cunoscuți lideri ai acestor mișcări a fost Valeriu Anania²),

---

² Memoriile acestuia (din păcate necitate în cuprinsul volumului), ajuns în 1993 Arhiepiscop al Vadului, Feleacului și Clujului, publicate la sfârșitul anului 2008 (dar scrise – prima parte dintre acestea – în 1974, în Statele Unite ale Americii), au menirea de a detalia unele amănunte cu privire la viața academică din Cluj dinaintea de 30 decembrie 1947: „există în Cluj și o viață politică a Universității. Deși la guvernare existau încă cele patru partide – așa numitul guvern de <<largă concentrare democratică>>, sub președinția lui Petru Groza –, balanța puterii înclina evident spre comuniști. Universitatea – autonomă pe atunci – era condusă de Senatul Universitar, dar câteva din facțiunile ei cheie fuseseră ocupate de comuniști: rector era profesor Emil Petrovici, în locul lui Iuliu Hațieganu; Papilian fusese demis de la decanatul Facultății de Medicină și pe locul lui se instalase Mihai Kernbach;

cenzura se instaurează treptat, iar în anul 1948 a fost „reformată” din temelii și Universitatea clujeană. Silviu Dragomir, Ioan Lupaș, Lucian Blaga ori Nicolae Mărgineanu sunt doar câteva nume care au avut de suferit de pe urma represiunii staliniste. În perioada 1949-1959 profesorii au fost încadrați sistemului universitar pe criterii politice; tot acum sovietizarea învățământului continuă, fiind introduse materii de studiu precum materialismul dialectic și istoric, limba rusă ș.a. Cu toate acestea, sunt realizate acum câteva studii de referință, precum cele aparținând lui Constantin Daicoviciu³, în domeniul istoriei vechi, ori Dimitrie Popovici în domeniul filologiei; o dezvoltare considerabilă cunosc și discipline precum geografia, geologia, științele naturale, științele juridice, matematica ori fizica. Aceași perioadă, 1945-1959, este analizată și de către Tamás

---

Facultatea de Litere se pomenise la conducere cu profesorul Constantin Daicoviciu, despre care se spunea – de către cei care-l cunoșteau – că în 1940 purtase cămașă verde. De altfel, aceștia erau singurii profesori comuniști din toată Universitatea. Studenții comuniști erau destui de puțini și destul de timizi, aproape că nu se arătau la vedere. În schimb erau foarte mulți țărăniști, activi „înfocați” (aveau puternice servicii de voluntariat pentru difuzarea ziarului *Dreptatea*), ceva mai puțini liberali” (Valeriu Anania, *Memorii*, cronologie de Ștefan Iloaie, Iași, Editura Polirom, 2011, p. 119). Cu toate acestea, potrivit memorialistului, „nu comunismul era principala preocupare a vieții academice (există o credință și o încredere generală că puterile occidentale vor restaura democrația de tip clasic), ci problema ungurească, problemă veche și reînnoită acum, când stăpânirea maghiară fusese alungată din nordul Ardealului” (*ibidem*, p. 120). Privitor la greva studențească, Valeriu Anania precizează că aceasta s-a manifestat prin suspendarea cursurilor, profesorii s-au solidarizat cu studenții iar „senatul universitar demisionase în bloc, rectorul era pus în situația de a lucra numai cu cei doi decani comuniști și nu putea lua hotărâri legale” (*ibidem*, p. 138). Ecoul grevei din 1946 s-a făcut repede auzit, atât prin articole publicate în presă (fie aceasta locală sau națională), cât și prin imitarea modelului clujean de către studenții celorlalte centre universitare (Iași, Brașov, chiar și la București „s-a încercat ceva”, dar, consideră autorul, „acțiunea a fost repede înăbușită, [întrucât] prezența instituțiilor centrale nu le-a permis niciodată studenților bucureșteni să aibă un rol în viața publică” – *ibidem*). Urmarea directă și de efect a acestei greve au constituit-o exmatriculările în masă, care degenerau spre alte situații: „studenții nu mai aveau dreptul să beneficieze de cantine și de cămine. S-au tăiat rațiile de alimente, cantinele s-au închis. O informație de la Chestură mă anunța de dimineață că la ora 3 după-amiază forțele polițienești vor pătrunde în căminul Babeș și-i vor soma pe studenți să evacueze clădirea. Se conta pe o rezistență sigură a acestora și pe un raport de rebeliune contra autorităților publice” (*ibidem*, p. 143).

³ Figura profesorului Constantin Daicoviciu (n. 1 martie 1898 – m. 27 mai 1973), este schițată în memoriile la care am făcut trimitere în culori deloc favorabile: „aveam o singură problemă, cu profesorul Daicoviciu. Comuniștii, câți erau, nu se manifestau ca atare în public, nu aveau uniforme, nu strigau lozinci. Numai Daicoviciu obișnuia să defileze cu pumnul stâng ridicat – salutul comunist –, ceea ce era socotit un act de provocare și stârnea reacții” (*ibidem*, p. 122). Acesta este motivul pentru care, în timpul grevei studențești, „profesorul Daicoviciu se afla sechestrat de studenți în una din camerele căminului. Omul venise, ca mulți alții, să vadă ce s-a întâmplat, studenții și-au adus aminte de amenințarea lui cu <<muncitorii de la Dermat>> (-Îi pun eu pe voi !) și l-au încuiat într-o cameră, să-l judece ca pe un vinovat” (*ibidem*, p. 126).

Lönhárt într-un incitant studiu, în care sunt accentuate câteva aspecte cu privire la structura Universității. De asemenea, sunt detaliate performanțele și rezultatele obținute de profesori în cadrul activității științifice, mai cu seamă în domeniul științelor economice și filologice, dar și în domenii precum psihologie, astronomie, chimie sau medicină. În perioada comunistă Universitatea a suferit puternice și subite modificări.

Următorul studiu, realizat de Vasile Vese, analizează unele momente din istoria Universității din Cluj în perioada 1959-1989. De exemplu, în 1956 evenimentele au scăpat, într-o anumită măsură, de sub controlul autorităților. Sub presiunea evenimentelor din Ungaria a fost creată Universitatea „Bolyai” pentru studenții de origine maghiară. Trei ani mai târziu, cele două instituții de învățământ superior din Cluj, „Babeș” și „Bolyai”, au fost unite printr-o hotărâre politică venită de la București. În acest fel, Universitatea a cunoscut o spectaculoasă dezvoltare instituțională.

Ultimul studiu din acest volum este semnat de Ana-Maria Stan, Szilárd Tóth și Emilia Cismaș, fiind axat pe evoluția acestei instituții academice în perioada „postdecembristă” (pp. 299-384), când s-au introdus noi reguli de funcționare universitară, cadrul legislativ s-a modificat, Universitatea supunându-se rigorilor „Declarației de la Bologna”, facultățile s-au diversificat, la fel ca și catedrele, se dezvoltă tot mai multe specializări și cicluri aprofundate de studii (masterate, doctorate, studii postdoctorale), învățământul la distanță cunoaște, de asemenea, un progres considerabil, precum și extensiile universitare (una dintre cele mai moderne filiale a fost deschisă la Sighet). Învățământul este axat pe mai multe linii de studiu, în limbile română, maghiară și germană. Infrastructura traversează după 1989 un spectaculos parcurs ascendent. Același lucru se întâmplă și cu spațiile didactice, organizațiile studențești și relațiile internaționale. Sunt create noi laboratoare de cercetare, școli științifice, institute, publicații cu apariție în limbi de circulație internațională. Cu îndreptățire concluzionează autorii acestui studiu că Universitatea din Cluj „reprezintă un actor major în peisajul educațional științific și cultural al României și Europei” de astăzi.

Istoria Universității „Babeș-Bolyai” afișează o ținută grafică excelentă și se bucură de participarea unor autori cu mare prestigiu în mediul universitar din România, volumul putând fi inclus în categoria contribuțiilor aniversare de mare deschidere spre publicul pasionat de istorie. În absența trimerelor de natură bibliografică, care se doresc a fi suplinite de cele zece pagini ale bibliografiei, lucrarea poate fi considerată o etapă propedeutică, susceptibilă să deschidă calea spre o monografie academică. Deși nu putem pune la îndoială acuratețea datelor și validitatea interpretărilor, considerăm că lipsa aparatului critic paginal plasează potențialul cititor, mai ales dacă face parte dintre specialiștii cunoașterii trecutului, în imposibilitatea verificării informațiilor transmise. Astfel,

lectorul trebuie să privească textul ca pe un demers de popularizare, care întrunește toate calitățile unei utile sinteze a istoriei învățământului superior clujean. Asemenea produse de prezentare nu trebuie să lipsească din zestrea de imagine a oricărei universități importante, mai ales atunci când sunt transpuse și în principalele limbi de circulație. Aceste lucrări constituie pandantul indispensabil al reconstituirilor cu vocație exhaustivă, bazate pe studiul sistematic al izvoarelor și bibliografiei. În acest sens, ne exprimăm convingerea că o nouă lucrare, pe care sărbătoarea centenarului Universității din Cluj-Napoca o reclamă, se va constitui într-o monografie științifică pe măsura prestigiului instituției.

Iulian Marcel Ciubotaru

Jacqueline Jeannel, *Ma Roumanie/România mea*, Traduction, notes et étude introductive/ Traducere, note și studiu introductiv: Ana-Maria Stan, Coordinateur/Coordonator: Anca Lemaire, Academié Roumaine/Academia Română, Centre d'Études Transylvaines/Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 2012, 295 p.

Primul volum de memorii, din cinci alcătuite de Jacqueline Jeannel, intitulat *Ma Roumanie*, a văzut lumina tiparului, împreună cu o scurtă evocare a vieții și a carierei tatălui său, profesor de biologie generală la Facultatea de Științe din Cluj, René Jeannel.

Ediția la care ne referim a fost posibilă ca urmare a faptului că un grup de studenți coordonați de doamna profesoară Geta Antonescu, de la specializarea Litere și Literatură Memorialistică, au predat exemplarul dactilografiat al cărții *România mea* Muzeului Universității Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca. Textul a fost preluat de doamna dr. Ana-Maria Stan, coordonator al instituției, tradus și însoțit de un studiu introductiv și note explicative. Printre coordonatori se numără doamna Anca Lemaire, descendentă a Profesorului Florian Ștefănescu-Goangă, precum și domnul Jean-Marie Galmiche, medic radiolog, fiul cel mare al autoarei, care a corectat textul în limba franceză, punerea în pagină și prezentarea.

Lucrarea foarte îngrijit elaborată este redactată bilingv și conține o introducere menită să precizeze mizele cercetării. De asemenea, la nivel structural se remarcă efortul doamnei Ana-Maria Stan de a realiza notele ediției, care sunt de o importanță majoră pentru înțelegerea informațiilor furnizate de memoriile autoarei.

Domnul Ioan-Aurel Pop, vădit încântat de reușita apariției textului de față, onorează volumul prin întocmirea unui *Cuvânt înainte*, unde își arată recunoștința față de opera care aduce în discuție amintiri despre intelectualii români și francezi, dar și despre Clujul universitar interbelic.

Introducerea realizată de Ana-Maria Stan numită *O țară a inimii: România. Misiunea academică a profesorului René Jeannel la Universitatea din Cluj*, cuprinde două studii detaliate, privind contextul colaborării franco-române la Universitatea românească din Cluj (1919-1921), precum și prezența și activitatea lui René Jeannel la Cluj (1921-1931).

Cea mai consistentă parte a lucrării cuprinde însemnări, amintiri referitoare la mai multe secvențe din anii 1920-1937 și 1968, elaborate de către fiica medicului și biospeologului francez, Jacqueline Jeannel. Între aceste amintiri găsim informații despre profesori ai universității clujene (Emil Racoviță, Florian Ștefănescu-Goangă), despre profesorii francofoni de la Cluj (Yves Auger, Pierre-Alfred Chappuis), despre servitorul Vasile, care

a rămas loial familiei și după ce aceasta a părăsit România, prieteni ai copilăriei autoarei (Silvia, André) și alții, pe care aceasta i-a cunoscut îndeaproape. Sunt descrise cu mare acuitate, până la detaliu, obiceiurile, portul oamenilor, locurile istorice, mănăstirile și stațiunile turistice, toate acestea rămânând prezente în memoria autoarei. Nu lipsesc nici criticile ce privesc dezechilibrul social dintre bogați și săraci, dintre culți și inculți, dintre oraș și sat sau informații despre situația politică a țării.

Prezentarea personalității lui René Jeannel (1879-1965) de către Jacqueline Jeannel-Galmiche și fiul său cel mare, Jean-Marie Galmiche, completează și încheie lucrarea, făcându-ne cunoscute informații despre acesta și numindu-l un „sistematician fără pereche al coleoptelor cavernicole, el [subl. ns] a rămas un naturalist complet zoolog, botanist geolog, paleontolog, specialist al preistoriei, explorator și bio-geograf”.

Vasilica Asandei – Mîrza

